

ben egyaránt kötelességünk, s a krónika szerzője ezzel a regényben hirdetett életformaeszmény központi gondolatát fogalmazza meg. Mindaz a sok rossz szerep, amelyet az emberek magánéletükben, munkahelyükön, közszerepléseikben kialakítanak és magukra kövesitenek, nemcsak az egészséges életmenet kialakítását akadályozza, hanem az egész társadalmat is deformálja. A demokratizmus hiányosságai, a kétféle vagy sokféle kultúra kialakulása és újratermelődése is erre vezethető vissza, s ezeket a kérdéseket a regény középpontinak tartja.

Czakó művének hangneme egységes, de ez az egység sokszínűségből születik. A krónikaíró objektivitása az életet követi, s így a ténylegesen távolságtartó, tényközlő hangnemnek ugyanúgy helyet ad, mint a szeretettel azonosulónak, emberi melegséget sugárzóknak. A szelíd satíra, az irónia, az idill mind megfér itt, s nem szét-töri, hanem teljesebbé teszi a várkonyi világ krónikáját. A tragédiák is az élet, a folyamat részeként jelennek meg. A hangnemek, az esztétikai minőségek szélsőségeitől való tartózkodás nemcsak a krónika megtalált műfajából következik, hanem írói telitalálát is: eszköz a hetvenes évek minél pontosabb megörökítéséhez.

Czakónak sikerült az, amit korunk hitetlenkedői egyre kevésbé tartanak lehetségesnek. Olyan regényt írt a jelenről, a jelennek, amely egyszerre meg tudja való-sítani az extenzív és az intenzív teljességet. Egész világot teremt, amelyben mindenki megáll a lábán. Mindezt olyan írói eszközökkel éri el, amelyet potenciálisan bárki megérthet. Nemcsak a regény világát, de eszközeit is a demokratizmus igénye hatja át. Laci, ha a szüleit igazából nem is találja meg, de megtalálja a szülőföldjét, az örökségét és a jövőjét is. A falu nemcsak Mónikával ajándékozta meg, de a felismeréssel is: másképpen kell élni. Ezt a másképpent Laci még nem tudja megfogalmazni, csak érezni, de a regényben az író a lehetséges mértékig konkrét választ próbál adni. Néha ezek a válaszok vitathatóak, mint Klárka esszéjének egyes gondolatai az oktatásról, néha naivak, mint Földalatti reformjavaslatai, de egészükben mégis jók: a többség, az egész nép véleményének a meghallgatására, a demokrácia gyakorlására buzdítanak. (*Szépirodalmi*, 1978.)

VASY GÉZA

Nagy András: Toron, 1867

Mindenképpen rendhagyó a Nagy András indulása. Már abban is, hogy a pályakezdőkre jellemző kísérletező kedv nála hagyományos epikai modorban előadott, történelmi témájú elbeszélések formáját ölti. Közvetlenség helyett áttételesség; forró, türelmetlen vallomások helyett meditáció; kiforratlanság, lázas útkeresés helyett kultúrélmények, gondolatiság, magas szintű mesterségbeli tudás jellemző rá. Nem a tökéletesség fokán sikerült írások ezek, természetesen. A leíró részekben mutatkozik meg leginkább Nagy András tehetsége (elsősorban a *Róma végre ég*-ben), a dialógusok valamivel halványabbak. Néhol erőltetettek az úgynevezett informatív, az olvasó számára az előzményeket ismertető párbeszéddek. Említhetők volnának apróbb szépséghibák is: például Lisznyai helytelen palócossággal való beszélgetése, vagy Vajda felleptetésének fölösleges epizódja a *Toron, 1867*-ben. Ezek mellett is a kötet darabjai érett, már-már kész novellistának tüntetik fel Nagy András, akit mind műveltsége, mind életismerete, mind intellektuális szintje (csupa figyelemre méltó erény ilyen fiatal írónál) arra képesít, hogy nagy erkölcsi, történelmi dilemmákkal nézzen szembe.

A *Róma végre ég* Luciusát, akiben csömörré fokozódik a császárkori Róma zül-löttsége és eszménytelensége iránt érzett megvetés, akit felváltva gyötör a félelem, a közömbösség és az élvezetvágy, egy örömtanyán a szerelmi aktusra való képtelensége döbbsenti rá állapotának elviselhetetlenségére. Tehetetlen dühében az őt távo-

zásra felszólító felügyelőnőhöz vágja a mécses, a függöny lángra lobban, aztán a szomszéd fülkék függőnyei, majd a közeli házak, utcák. Lucius, bár nem szándékosan okozott tüzet, most elégtételt érez: „hamvadjon el velünk a rothadt Város, ha csak úgy tisztulhatunk meg”. Ezután is passzív szemlélője a fejleményeknek. Látja Néró császárt a gyújtogatásba bekapcsolódni, tanúja annak, hogyan használják fel a légionáriusok a tűzvészt arra, hogy leszámoljanak a keresztényekkel. S hiába áll oda az egyik járőr elé: — Én voltam. Nincs rá szükség: sem a vallomására, sem a tetteire, bűnös és hős van éppen elég. Nemcsak az önkényuralmi rendszerek természetrajzát vizsgálja itt az író, hanem annak az egyénnek a szerepét, felelősségét is, akit a közérzete, sőt biológiai lényé juttat el az ösztönös felismerésig, ami tulajdonképpen párhuzamos a diadalmasan terjedő, aszketikus keresztény morál igazságával. A történelem tevékeny alakításából kihagyott, kifelejtett egyes ember belső drámája szinte szándék nélkül is tükrözője, kicsinyített mása annak a küzdelemnek, melyet a politikai hatalom a feltartóztatathatlan új eszmék ellen vív.

Az *Iskolatársak* Hamlet dán királyfi wittenbergi napjairól szól (ahol Claudius iskolatársa volt). A *Calais-i polgárok* a hat önként jelentkező, kínhalálra kiszemelt túszerződéséről, akiket az angol királynő szeszélye ment meg, s akiket ezután ki- közösít Calais, mert hiszen a halhatatlanságot csak a kínhalál árán hódíthatták volna meg. Az *Átfaragás* szerzetes-szobrása Julio más Krisztust farag, mint amilyet felettesei várnak tőle, véznát, csúnyát, csüggedet. Értelmét, tudatos szándékait meg tudják győzni, de keze, művészlényé nem enged az erőszaknak. Könnyű volna most e novellák gondolati lényegét bizonyos divatos ellentétpárokra redukálni: hatalom és kiszolgáltatottság, egyén és közösség, élet és művészet stb. De nem egészen erről van szó. Nagy András hősei olyan esendő átlagemberek, akikre nem is a megalkuvás, nem is a helytállás jellemző elsősorban, hanem a világ kontemplatív feldolgozása, mérlegelés és választás, a lehetőségek hiánytalan felmutatása. A sokesélyű helyzetek, a távolról sem egyértelmű döntések már-már kibogozhatatlan szövevényét jeleníti meg a kötet legterjedelmesebb, címadó elbeszélése, a *Toron, 1867*.

A Tízek Társaságának még életben levő tagjai (Jókai, Degré, Tompa, Pálffy és Bérczy) 1867-ben összegyűlnek a hatodiknak, Pákh Albertnek a temetésére, illetve halotti torára Rozsnyón. Az ő beszélgetéseik, s a már meghaltak (Petőfi, Kerényi, Lisznyai, Obernyik) felidézése egy csoportos számvetés, önvizsgálat alkalmát teremti meg. Sajnos éppen ebben az írásban ütköznek ki legszembetűnőbben a komponáló készség bizonyos fogyatékoságai: epizódokra, mozaikokra hullik szét az elbeszélés, amelyet nem sikerül valaminő egységesítő alapgondolat vonzóerejével áttekinthetővé rendezni. Szó esik itt lehetőségekről és lehetőségek eljátszásáról, megalkuvásokról és ügyeskedésekről, csalódásról és hűségéről, féltékenységről, irigységről. Ha jól értjük: arra az értékrendre kell itt gondolnunk, mely egyfelől a remények maximumát, másfelől az alkalmazkodás minimumát tételezi. Ezzel az értékrenddel néznek farkasszemet a „túlélők”. A szembesülés folyamatát és következményeit kapjuk: az önvád, az önvizsgálat, a védekezés gesztusait. Az eltelt két évtized, az idő legendává, csodák birodalmává minősíti át az ifjúságot, mégis mindent ahhoz a korhoz viszonyítanak az emlékezők, bevallatlanul is elismerve, hogy ezzel magyarázható elégedetlenségük, nyugtalanságuk, önigazoló buzgalruk.

Nem ígéretes, mert máris ígéreteket beváltó prózaíró Nagy András. Gondolati igényessége elemi epikus tálentummal párosul, nyelvének érzékletessége, leírásainak plasztikussága finom lélektani érzékkel és iróniával. Irigylésre méltó könnyedséggel, gyorsasággal sajátította el a mesterség legfontosabb fogásait, s az is elmondható róla, hogy régen a maga útján jár. Tudatos alkotó, aki nyilván okkal választotta művei színteréül a történelmet. Meg is könnyítette, meg is nehezítette ezzel önmaga dolgát. Megnehezítette, mert korhű közeget kellett teremtenie a morális döntések köré, s megkönnyítette, mert tiszta, áttekinthető, példázatszerű helyzetekkel operálhatott. Új erőpróbák várnak rá, s további, esetleg még jelentősebb eredmények remélhetők, ha primer élményeihez, ellentmondásos korunkhoz folyamodik, most már nemcsak ihletért, hanem anyagért is. (*Magvető, 1978*.)

IMRE LÁSZLÓ